

Raziskovanje življenja Antona Janše

Verena Štekar-Vidic

Ivan Navratil (1825–1896), jezikoslovec, narodopisec in urednik.
Foto: Wikipedija

Stane Mihelič (1906–2005), slovenist in raziskovalec čebelarstva zgodovine. Foto: Wikipedija

Maja letos je minilo 290 let od rojstva Antona Janše na Breznici na Gorenjskem, septembra pa 251 let od njegove smrti na Dunaju.

Osemnajsto stoletje, v katerem je živel, je oddaljena doba, saj je v mnogih generacijah, ki so sledile, zgodovinski spomin zamrl in ni več neposrednih in posrednih pričevalcev. Ostalo je le, kar je zapisano v zgodovinskih virih in v tiskani literaturi. Viri predstavljajo osnovo, neposredne, bolj ali manj avtentične dokumente in podatke, literatura pa strokovne ali poljudne interpretacije različnih avtorjev v člankih ali monografijah. Interpretacije se ob odkritjih novih virov lahko spreminjajo, profesionalno in pošteno pa je, da so zaradi sledljivosti vselej pospremljene s citirani viri in tudi uporabljene literature.

Življenje in delo Antona Janše sta zaznamovana v virih, ki so v arhivskih ustanovah, in literaturi, ki sega do današnjega časa. Slednjo je od Janševih sodobnikov dalje v knjigi *Anton Janša, prvi učitelj čebelarstva* leta 2019 izčrpno predstavil dr. Andrej Šalehar. Knjiga povzema dosedanje vedenje o Antonu Janši in tudi različne interpretacije nekaterih domačih in tujih piscev. Je jasen pokazatelj, kako živa ter skoraj neskončna dejavnost je raziskovanje, saj ob že sprejetih dognanjih venomer odpira vrata novim vprašanjem.

Najpomembnejši vir o Janševem načinu čebelarjenja in njegovem poznavanju čebel sta njegovi avtorski deli, *Abhandlung vom Schwärmen der Bienen* iz leta 1771 in *Vollständige Lehre von der Bienenzucht* iz leta 1775, večkrat ponatisnjeni in seveda prevedeni tudi v slovenščino. Iz njiju nekaj malega izvemo tudi o njegovem življenju, šele veliko kasneje pa so na podlagi raziskovanja arhivskih dokumentov, župnijskih matic, zapisanih neposrednih poročil o njem in njegovi družini pisali drugi, med njimi Ivan Navratil in Stane Mihelič. Prvi je avtor članka *Anton Janša slavni kranjski čebelar*, ki ga je objavil leta 1883 v

zborniku *Spomenik o šeststoletnici začetka habsburške vlade na Slovenskem* v založbi Maticе Slovenske, drugi pa je avtor monografije *Anton Janša, slovenski čebelar: njegovo življenje, delo in doba*, izšle v okviru Čebelarkega društva za Slovenijo leta 1934. Bila sta prva in verjetno edina doslej, ki sta Janševo življenje dokumentarno predstavila na podlagi dunajskih arhivov, prvi kot državljani Avstro-Ogrske, drugi pa v Kraljevini Jugoslaviji.

Da bi поблиžje spoznala arhivsko gradivo, iz katerega sta v omenjenih delih osvetlila Janševo čebelarsko delovanje na Dunaju, in da bi v nadaljevanju morda odkrili še kake fonde, ki bi ponudili odgovore na še nepojasnjena vprašanja, sem se letos januarja podala na Dunaj. Ugotovila sem, da je gradivo, ki sta ga obdelala oba avtorja, zdaj v dveh enotah Avstrijskega državnega arhiva, v Haus- Hof- und Staatsarchiv Wien (HHStAW) v središču mesta (Minoritenplatz 1) in predvsem v Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA) v tretjem okrožju Dunaja (Nottendorfer Gasse 2). Nisem našla vsega, kar sta avtorja v delih citirala, sem pa spoznala okolje, sistem delovanja in iskanja dokumentov v arhivih in najdeno prefotografirala.

Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien.
Wikipedia

Glavna stavba Avstrijskega državnega arhiva, v katerem je tudi Allgemeines Verwaltungsarchiv. Wikipedia

Ivan Navratil je bil v času pisanja svojega članka državni uradnik in prevajalec za slovenščino pri najvišjem sodišču na Dunaju, kjer je imel dostop tudi do arhiva notranjega ministrstva in pravosodja (zdaj AVA), iz katerega je črpal podatke za svoj članek. Ta je od 1989 v sodobni stavbi. V času Navratila je bil na Wipplingerstrasse v prvem dunajskem okrožju, kasneje se je preselil v sodno palačo na Schmerlingplatz, ki je leta 1927 pogorela, z njo pa tri četrtine zgodovinskega arhiva. Do selitve na zdajšnjo lokacijo je še dvakrat menjal svoje mesto. Restavriranje in urejanje okoli 700.000 od požara rešenih aktov še vedno poteka. Navratil je imel leta 1883 na razpolago še vse. Seveda je dobro poznal uradni jezik nemščino, gotska pisava, tiskana in pisana, pa je bila tedaj tudi še živa (med Nemci uradno ukinjena

leta 1941), zato je lahko hitro in zanesljivo prebiral na roko pisane dokumente Nižjeavstrijske gospodarske družbe in pa fond Čebelarstvo. Izvorno je tako predstavil Janševo delovanje na Dunaju od 1769 do 1773, od njegovega začetka čebelarjenja pri omenjeni družbi do prevzema mesta prvega učitelja čebelarstva v Augartnu in nadaljnega delovanja. Članek je nazoren, pripoveden in zanesljiv, dobra osnova za nadaljnja dopolnjevanja Janševega življenjepisa.

Delovno okolje raziskovalke med pregledovanjem arhiva. Foto: VŠ-Vidic, 2024

Na podlagi iskanja podatkov po spletnem registru arhiva sem v Haus-, Hof- und Staatsarchiv našla celotno mapo dokumentov ob Janševi smrti in jo prefotografirala. Prav Navratil je bil tisti, ki jo je po srečnem naključju izsledil, ko je bila shranjena na nepravem mestu.

Zapuščinska razprava ob smrti Antona Janše – Verlassenschaftsabhandlung Janscha Anton, k.k. Lienienlehrer (1773) je zdaj v HHStAW pod oznako STAWien AT-OeStA HA OMaA 781-26. Foto: VŠ-Vidic, 2024

Med gradivom, ki sem ga sledeč Navratilovemu članku našla v Verwaltungsarchivu, pa je npr. tudi z vidnimi sledmi požara le delno ohranjen in težko razberljiv, a konserviran dokument z 22. marca 1770. Gre za osem strani ohranjenega poročila Nižjeavstrijske gospodarske družbe, njegova vsebina pa je ostala znana po Navratilovi zaslugi. Pripoveduje o tem, kako se je Anton Janša postavil zase, ko se je odločal za prevzem delovnega mesta prvega učitelja čebelarstva na novoustanovljeni čebelarski šoli v Augartnu. (Na Dunaju je bil namreč že od leta 1766. Študiral je na c. k. bakrorezni akademiji in za to prejemal denarno podporo »po gosposki milosti«. Leta 1769 je začel

z isto denarno podporo in še nekaj dodatka čebelariti za Nižjeavstrijsko gospodarsko družbo. Pri tem se je zelo izkazal in cesarica ga je želela nastaviti za učitelja na tedaj osnovani čebelarski šoli v svojem družinskem parku v Augartnu.) Predstavljeno mu je bilo, da bi služba veljala za dve leti, da bi prejemal enako plačo, kot jo je prejemal, ko je čebelaril še za gospodarsko družbo, vse le zato, ker družba verjame v njegovo čebelarsko znanje in da ne bo čebelaril le zase in za družbo, ampak bo čebelarsko znanje širil tudi med druge. Na sestanku tistega dne je bil naprošen, da se o vsem izreče, da bo gospodarska družba znala ravnati in da se ne bi kasneje morda kako zameril cesarici. Anton Janša je bil pred odločitvijo, ali nadaljevati slikarsko kariero ali se posvetiti čebelarstvu. Na zagovoru je zato v nemščini jasno povedal:

- da se bo moral odločiti ali za slikarstvo ali za čebelarstvo, da ne bi zanemarjal ene ali druge dejavnosti;
- da bo verjetno v večjo javno korist, če se odloči za čebelarstvo;
- toda ko je bil deležen cesaričine podpore za slikarstvo, je prejemal denarno podporo 360 goldinarjev, kar je poleg brezplačnega stanovanja, kurjave in razsvetljave skupaj predstavljalo 600 goldinarjev, s slikanjem pa si je prislužil vsaj še 200 goldinarjev, kar je skupaj zneslo 800 goldinarjev prihodka;
- ukvarjanje samo s čebelarstvom mu torej ponuja manj prihodka, če se bo moral odpovedati slikarski dejavnosti, bo po dveh letih zaostal v tej večini, ostal brez denarne podpore za izpopolnjevanje in še brez službe.

Poročilo je bilo posredovano cesarici in sledil je njen

Iz poročila Nižjeavstrijske gospodarske družbe 22. marca 1770 o tem, kako se je Anton Janša postavil zase, ko se je odločal za prevzem delovnega mesta prvega učitelja čebelarstva na novoustanovljeni čebelarski šoli v Augartnu. Pod oznako: AVA, škatla 681 – Hofkanzlei IV.G.1. Niederösterreichische Gesellschaft. Foto: VŠ-Vidic, 2024

odlok, o katerem je Navratil tudi pisal, Stane Mihelič pa ga je podrobno predstavil v prevodu. Ko je napisal temeljno delo o Antonu Janši, je bil Mihelič star 28 let. Opiral se je na Navratilove in druge objavljene vire ter aktualno literaturo. Gradivo notranjega ministrstva na Dunaju, ista fonda kot Navratil, je osebno pregledoval in prepisoval.

Težav, ki bi jih imel zaradi pogorelega arhiva, ni omenil, zato bi morda lahko tudi domnevali, da je v arhivih delal že pred letom 1927. V knjigi je na strani 76 takole objavil celoten prevod odloka Marije Terezije s 6. aprila 1770, ki je Janšo potrdil za prvega c. k. učitelja čebelarstva:

»V čebelarjenju posebno izkušenemu kranjskemu slikarju Antonu Janši sem namesto 30 goldinarjev, ki jih je doslej užival iz blagajne gradbenega urada (Bau Amts Cassa), dalje

Dokument s 6. aprila 1770 je vladarica ročno podpisala in Janša ga je prejel 7. aprila. Pod oznako: Bienenzucht, AVA IV C.7., Hofkanzlei, škatla 725, do 1799. Foto: VŠ-Vidic, 2024

prostega stanovanja in kurjave, odobrila sploh letnih šeststo goldinarjev plače pod pogojem, da se omeji samo na širjenje čebelarskega pouka, da bo vse tiste, ki jih bo k njemu napotil Komercialni svet ali tudi Kmetijska družba, popolnoma in brez pridržka podučil in da bo z istim smotrom tudi potoval v druge dežele. Vsekakor pa omejujem odobritev te plače izrecno s pogojem, da bo dano obljubo izpolnjeval osebno in z vestnim poučevanjem drugih oseb in da se bo semtertje izkazal s potrdilom Komercialnega sveta. V smislu tega mojega odloka se naj o tem obvesti tukajšnja Kmetijska družba, obenem pa naj se sporoči vse potrebno tudi zbornici glede nakazila plače.« (Marija Terezija)

Dne 8. junija 1770 je cesarica za Janšo izdala še en odlok, ki pa ga med prebiranjem dokumentov nisem našla. V njem je poudarila, da velja njegova plača za nedoločen čas (vse žive dni), tudi ko vladi ne bi bil več potreben, in da se v prostem času lahko ukvarja s slikarstvom.

Nazadnje naj predstavim, kako sta videti še dva znana dokumenta, ki sta ju imela v rokah in predstavila tudi Navratil in Mihelič, Janšev predlog za čebelarsko organizacijo in prvi čebelarski zakon z navodili za čebelarske učitelje. Prvi je revolucionarni Janšev *Načrt čebelarske družbe, ki bi se lahko osnovala v avstrijskih deželah*, v katerem bi za boljši napredek čebelarstva sodelovali plemiči, čebelarski strokovnjaki in čebelarji – kmetje. Januarja 1773 je bil nepodpisan predložen cesarici, a ideja povezovanja različnih slojev ljudi je bila v tistem času gotovo še preveč utopična in v vladi je tudi zato naletel na nestrinjanje. So pa Janšev nauk in njegove ideje vendar v veliki meri vplivali na besedilo prvega čebelarskega zakona (Bienenzuchtpatent). Sestavil ga je dvorni svetnik in Janšev učenec Franc Anton pl. Raab. Imel je prilogo,

Načrt čebelarske družbe: Entwurf einer Bienengesellschaft welche in Oesterreichischen Ländern können errichtet werden. Signatura: Bienenzucht, AVA IV C.7. Hofkanzlei, škatla 725, do 1799. Foto: VŠ-Vidic, 2024.

Instrukcije za čebelarske mojstre, ki jih je nastavila država.

Namenjena je bila čebelarskim učiteljem, ki so se morali, kot je veleval njen drugi člen, javno poučevati po preizkušenih temeljnih naukih Janše, prvega čebelarskega učitelja na Dunaju.

Bienenzuchtpatent, 8. april 1775 (s podpisom Marije Terezije). Pod oznako: Bienenzucht, AVA IV C.7. Hofkanzlei, škatla 725, do 1799. Foto: VŠ-Vidic, 2024

Instruktion für die Bienenzuchtmeister die von der Staate anngestellt sind. Pod oznako: Bienenzucht, AVA IV C.7. Hofkanzlei, škatla 725, do 1799. Foto: VŠ-Vidic, 2024

Dunajsko obdobje Antona Janše sta Ivan Navratil in Stane Mihelič dobro osvetlila, ostala so pa še neodgovorjena vprašanja o tem, kaj je počel Janša štirinajst let, preden je odšel na Dunaj, kako je prišlo do tega, da se je kmečki fant, tlačan, podal študirat slikarstvo, ga je morda kdo spodbudil, povabil, kdo mu je dal finančno podporo, je bil njegov čebelarski angažma tam zgolj naključje ali je bil poprejši načrtovan od vladnih odločevalcev, ki so si prizadevali za napredek čebelarstva in so se zavedali, da je na Kranjskem čebelarstvo posebej dobro razvito. In še mnogo drugih vprašanj je, ki se nam zastavljajo. Morda odgovore dobimo z odkritjem novih arhivskih dokumentov, podobno kot sta to storila Navratil in Mihelič. Dunajsko arhivsko gradivo je kolikor mogoče urejeno, zahteva pa čas, vztrajne raziskovalce, večje razbiranje težko čitljive ročno pisane gotske pisave različnih pisarjev, ter seveda dobre poznavalce nemškega jezika, zgodovine in čebelarstva. ◆